

Ana Geršak

Ilka Vašte: Žrtev novega življenja.

*Spremna beseda: Emil Cesar, Blaž Gselman.
Novo mesto: Založba Goga
(Zbirka Goga), 2017.*

Recenziranje postumno izdanih besedil običajno spremlja zadrega, kako delo ustrezno (v kolikor je to sploh kdaj mogoče) obravnavati v presečišču časa njegovega nastanka in časa izida. Na slovenskem literarnem področju je bil vidnejši primer tega leta 2013 izdani in s famo "spregledanega genija" pospremljeni *Planetarium* Vojka Gorjana, pri katerem se avtorjevi biografiji ni bilo mogoče izogniti. Podobno, a vendarle drugače je v tokratnem primeru Ilke Vašte: gre za svojčas priljubljeno avtorico, ki se je uveljavila predvsem z večkrat ponatisnjenim *Romanom o Prešernu*, pričujočega dela ali pisateljicine osebe pa ne spremlja nobena posebna mitologija. Kljub temu je *Žrtev novega življenja* roman, v katerega je najbolje vstopiti s poznavanjem konteksta. Z vidika sodobnosti bi bilo namreč kar prelahko soditi o pripovedovalkinem izrazito didaktičnem, ideološko premočrtnem diskurzu, o nekonsistentni dramaturgiji in ne ravno navdušujočem slogu, poznavanje okoliščin pa terja vsaj nekaj prizanesljivosti, če že ne more vzbuditi naklonjenosti. Kakor pišeta avtorja spremnih besed (ki so v takih

primerih nujnost) Emil Cesar in Blaž Gselman, je roman nastal leta 1959 po naročilu tedanjega uredništva Prešernove družbe, vendar ni bil nikoli uvrščen v program – član uredništva Miško Kranjec namreč s tekstom ni bil niti najmanj zadovoljen. Odzval se je z “uničujočo” kritiko, zaradi katere je Ilka Vašte *Žrtev novega življenja* sicer do smrti popravljala, morebitni izid pa načrtno prepustila naslednikom. Verzija, ki jo je takrat prejel Kranjec, je danes izgubljena, toda njegov pokroviteljski ton o “usodnih pomanjkljivostih” in “napakah” omenjenega dela, ki kulminira s pomislekom o verodostojnosti ženskih likov, je tudi brez izhodiščnega materiala precej zgovoren. Kranjčev očitek je vezan na reprezentacijo spolnih vlog v romanu, ki jih enači tako z (ne)zmožnostjo notranje preobrazbe kot z intelektualnim dometom. Čeprav se Aleš Marčič in njegova mama, bogata trgovka Jela Marčič, dva pomembna romaneskna lika, z idejami komunizma zbližata zaradi čustvene vpletenosti s politično bolj angažiranimi literarnima osebam Maro Jalen in Ernestom Komarjem - Nestlom, naj bi bil notranjega ideološkega preobrata sposoben le Aleš. A najhujše kritike je deležna protagonistka Mara: “Toda, oprostite mi, kadar gre za naše srce, so študirane ženske ravno tako narurne, če ne celo bolj, kot največje primitivke. Srce namreč ostane pri vsej naši še tako visoki izobrazbi nekako ‚nepokvarjeno‘. [...] Vse drugače bi namreč bilo v tem Vašem romanu, če se Mara [...] bojuje do zadnjega trenutka za svoje srce. In verjemite mi, vsaka prava ženska se bojuje, prav do zadnjega, kljub vsemu umskemu spoznanju in samolastnemu prepričanju.”

O Kranjčevi cinični poziciji moškega, ki avtorico (!) prepričuje, da bolje kot ona ve, kako razmišlja “prava” ženska (“in verjemite mi”), nima smisla izgubljati besed. Pač pa je pisatelj šovinizem dobro izhodišče za premik k najmočnejši, že kar subverzivni točki romana. Osrednji ženski liki, kot jih slika Ilka Vašte, so inteligentni, neodvisni in načelni, čeprav svoje pozicije nikoli ne reflektirajo. Ne iščejo potrditve skozi klasična patriarhalna vzorca matere in/ali žene. Se izobražujejo, kljubujejo, protestirajo, se borijo, trgujejo in ukvarjajo s politiko. Ne čakajo, da jih kdo odreši – pravice si priborijo same. Zato končajo v taboriščih, na fronti ali kot “žrtve novega življenja”, tistega življenja, ki od njih zahteva vrnitev v po vojni ponovno vzpostavljeni patriarhalni red. Skratka, odstopajo od tiste kranjčevsko opredeljene “nature”, ki jih v (tudi sodobni) literaturi prepogosto ponižuje na raven nadomestnih mater, “konkurenčnih klavzul”, trofej ali čustvenih opor. V *Žrtvi novega življenja* glas razuma predstavlja protagonistka Mara, medtem ko je Aleš reduciran na svoje neobvladljive nagone. Vašte spreobrne tradicionalističen mit o racionalnem moškem in iracionalnem

ženskem principu, ne da bi pri tem zapadla v inverzno stereotipizacijo: dejanja likov določa njihov individualno začrtani značaj in ne spol. Kot piše Blaž Gselman v spremni besedi, v prozi Ilke Vašte “osvoboditev ženske [...] nikoli [ni] cilj sam na sebi – dosežena bo le, kolikor bo pomenila obenem osvoboditev vseh zatiranih ljudi”. Egalitarnost, h kateri avtorica teži skozi celoten tekst.

Žrtev novega življenja je prvi in edini avtoričin roman, postavljen v sodobni čas. Kot večina zgodovinskih del Ilke Vašte ima tudi ta epski razpon – beleži dogajanje tik pred drugo svetovno vojno (1938/39), okupacijo in partizanstvo ter se zaključi nekje okrog leta 1945. Osnovno gibalno zgodbo je sicer ljubezenski trikotnik, toda dejansko gre za izrazito težno delo z jasnimi naukami, ki zrcali ideje zgodovinskega časa – da je treba v imenu višjih ciljev žrtvovati vse, tudi (oziroma predvsem) ljubezen. Že na začetku avktorialni pripovedni glas poudari, da Mara do Aleša ne goji nobenih čustev in da je njena poroka z njim splet (politične) pragmatičnosti in specifičnih (pred)vojnih okoliščin, od tu naprej pa se zdi, da avtorica na to temo nima več kaj dodati. Je pa zato toliko živahnejši del romana, ki popisuje fronto in Marino bivanje v taboriščih na Rabu in v Gonarsu – tu se namen in izvedba teksta povsem prekrijeta. Roman se k izhodiščnemu trikotniku vrne šele v zaključku, ko se (neutemeljeno) pojavi potreba po novem antagonistu in ga priročno najde kar v Alešu (v nasprotju s Kranjčevimi napotki namreč ideološki preobrat doživi Aleševa mati, medtem ko Aleš ostaja bolj ali manj nespremenjen). Problem ni izbira lika – Aleš Marčič je skozi cel roman konsistentno težil k vlogi Marinega protipola –, temveč prehod v kriminalko, kjer avtorici zmanjka časa za grajenje suspenza. Zaključek naj bi se tudi povezal z začetno epizodno legendo, v zgodbo znova vpeljal lik Igorja, ki ga je pisateljica med vojno izgubila spod peresa, in prepustil nekaj več prostora Katji, eni od mnogih epizodnih literarnih oseb. Res, zadeve postanejo konfuzne in dogajalni čas ne upraviči niti dramaturške razpršenosti niti preštevilnih ploskih likov. Nekonsistentnosti pa vendar napeljujejo še k eni interpretaciji onstran deklarirane.

Naslova romana ni težko povezati s protagonistko Maro, posebej ko zaradi policijskega nasilja doživi splav in postane neozdravljivo hroma. Skozi njeno zgodbo se izrisuje ideja človeka, ki v imenu idej žrtvuje vse, tudi sebe in svojo osebno srečo. Pa vendar ji novi časi ne prinesejo olajšanja, kvečjemu nasprotno. Tu pride idejna podstat romana morda še najbolj do izraza: na simbolni ravni je žrtev novega življenja ženska, ki se mora po vojni znova vrniti v zanjo predvidene družbene okvire. V tem smislu sta “žrtvi novega življenja” pravzaprav dve: poleg Mare je tu še Katja, ki jo

prijatelji in soborci kljub partizanstvu, zdravniškemu delu in kljub pomanjkljivim dokazom spoznajo za krivo Marine smrti, razlog umora pa se jim zdi samoumeven: ženska se znebi prijateljice, da bi laže prišla do njenega moža. Dogodki sicer sledijo logiki žanra in ne feministični agendi, a se smiselno vključujejo v kontekst romaneskne teznosti.

Z vidika sodobne literarne produkcije se *Žrtvi novega življenja* krepko pozna patina časa. Kljub zanimivi idejni podlagi bi težko rekla, da je roman dober. Kot večina avtoričinih preostalih del ima tudi ta preveč odvodov, slabe dialoge, ploske like, pomanjkljivo motivacijo, moralizem, obsežne didaktične sklope ..., a je vseeno delo, ki ga je bilo vredno izdati in ga je vredno prebrati. Kot opomnik, da je literatura otrok svojega časa, ki v svojem času ne more vedno priti do besede – čeprav bi imel veliko povedati. Pa ne samo Mišku Kranjcu.